

İSLAM HÜQUQUNDA MEHR

Tahir Akqubayev

*Bakı İslam Universitetinin məzunu
takqubayev@gmail.com*

Açar sözlər: İslam hüququ, ailə, qadın, mehr

Keywords: Islamic Law, family, woman, mahr

Ключевые слова: Исламское право, семья, женщина, мехр

Mehr nikahdan sonra kişinin öhdəsinə düşən sosial təminatdır. Qədimdən bəri kişi və qadın arasında vəzifə bölgüsü olmuşdur. Kişi daha çox evin dolanışığını təmin elədiyi halda, qadın ev işləri görmüş və uşaqları tərbiyə etmişdir. Ailənin maddi təminatı daha çox kişinin üzərinə düşmüşdür. Bu ağır məsuliyyəti üzərinə götürdüyünə, ailənin güzəranını təmin etdiyinə görə, Quranda kişilər haqqında “qavvam” (himayəçi, hamı) sözü işlədilmişdir.¹

Mehrin tarixi demək olar ki, bəşəriyyətin tarixi qədər qədimdir. Bir çox xalqlarda mehr bənzər adət və ənənələr mövcuddur. İslamdan əvvəlki ərəb cəmiyyətində də mehr var idi. Ancaq onlara qadını ticarət malı, mehri də onun əvəzində verilən qiymətli əşya kimi görürdülər. İslam meydana gələndən sonra mehr qadının lehinə dəyişdi və yeni qaydaya salındı. Bu da mehrin sadəcə hüquqi yox, ictimai yönünün də olduğunu göstərir. İslam hüququnda mehrin əhəmiyyəti nə qədərdir? Bugünkü adət və qanunlarla əlaqəsi varmı? Mehrin hikmətləri nələrdir?

Mehr nədir?

Ərin evlənərkən həyat yoldaşına verdiyi və ya vəd elədiyi pul, yaxud başqa mala mehr deyilir.² İslam hüququ kitablarında mehr kəlməsi əvəzinə “saduq”, “saduqa”, “nihlə”, “fərizə”, “əcr”, “uqr”, və “hibə” kimi terminlərdən istifadə olunmuşdur.³ Quranda mehr mənasında “ücfir”, “fərizə” və “saduqə” (“saduqət”) kəlmələri işlədilmişdir.⁴ İstər hədislərdə, istərsə İslam hüququnda mehr kəlməsi daha çox işlənmiş və sabitləşmişdir.

¹ “Nisa” surəsi, 4/34.

² Heyət. Dini terminlər lüğəti. İpəkyolu nəşriyyatı. Bakı: 2010. s. 238.

³ Köse, Saffet. İslam hukuku el kitabı, Grafiker yayınları. Ankara: 2012. s. 476.

⁴ Aydın, Mehmet Akif. DİA. Mehr maddəsi. XXVIII. s. 389.

Mehrin hüquqi əsasları

Mehrin əsasını Quran və Sünnə təşkil edir. İslam hüquqşünasları mehr haqqındakı hökmləri daha çox aşağıdakı ayə və hədislərə istinadən vermişlər. Mehri əsaslandığı ayələrdən bəziləri belədir:

“Qadınlарınızın mehlərini könül xoşluğu ilə verin!”⁵

“(Evləndiyiniz) qadınlardan zövq aldığınıza görə onlara, vacib buyurulmuş mehlərini verin.”⁶

“...Onların mehlərini qəbul olunmuş qaydada verin!...”⁷

Bundan əlavə Bəqərə surəsinin 236-237-ci, Nisa surəsinin 20-ci, Maidə surəsinin 5-ci ayələrində də mehrdən bəhs olunur.

Peyğəmbər ailə qurduğu qadınlara mehr vermiş, qızlarını evləndirərkən mehr istəmiş, evlənən səhabələrə də bu məsələdə diqqətli olmağı tövsiyə etmişdir. Belə ki, Peyğəmbər həzrət Xədicə ilə evlənərkən bir qismini nəgd, digər qismini də sonradan ödəmək şərtilə on iki uqiyyə və bir nəşş⁸ mehr vermişdir. Bunun iyirmi dəvə və ya 500 dirhəm pul olduğu da bildirilir.⁹

Bir gün Əbdürrəhman ibn Avf həzrət Peyğəmbərin yanına gələrək evləndiyini bildirir. Rəsulullah: “Mehr olaraq nə verdin?”, – deyərək soruşur. O, bir qədər qızıl verdiyini bildirir. Rəsulullah: “Allah xoşbəxt eləsin. (İnsanlara) bir qoyun kəsməklə olsa da toy yeməyi ver”, – deyir.¹⁰ Həzrət Əli də Peyğəmbərin qızı ilə evlənərkən dəyərli bir qalxanını mehr olaraq vermişdir.¹¹

Mehr haqqında başqa bir hədisə baxaq: Həzrət Peyğəmbər səhabələri ilə bir yerdə oturarkən bir qadın gələrək onunla evlənmək istədiyini bildirdi. Peyğəmbər onun istəyinə heç bir cavab vermədi. Oradakılardan biri həmin qadınla evlənmək istəyini dilə gətirdi. Peyğəmbər qadına mehr verməli olduğunu dedi. Həmin şəxs evinə gedib əliboş qayıtdı. Rəsulullah ona: “Dəmir üzük tapsan da gətir”, – deyərək geri yolladı. Həmin səhabə yenə əliboş qayıdaraq: “Dəmir üzük də tapa bilmədim. Ancaq əynimdəki paltarım var. Yarısını ona verirəm”, – dedi. Bunu eşidən Peyğəmbər: “Sənin paltarın onun nəyinə gərəkdir? Sən geyinsən, o, paltarsız qalacaq, o geyinsə sən. Yaxşı, Quranı nə qədər bilirən?” – dedi. Səhabə bildiyi surələri oxudu. Peyğəmbər də bildiyi surələri həmin qadına öyrətmək şərti ilə onları evləndirdi.¹²

Qısacası, Həzrət Peyğəmbər mehr olmadan nikahın kəsilməsinə heç bir halda icazə verməmişdir. Əgər mehr vacib olmasaydı, Peyğəmbər bunu bəzən tərk edərdi.

⁵ “Nisa” surəsi, 4/4.

⁶ “Nisa” surəsi, 4/24.

⁷ “Nisa” surəsi, 4/25.

⁸ 1 nəşş 20 dirhəmə, 1 uqiyyə də 40 dirhəmə bərabərdir, yəni Peyğəmbər Xədicəyə 500 dirhəm mehr vermişdir. Bu, hal-hazırda 1600 qram gümüşə bərabərdir.

⁹ Hamidullah. Məhəmməd. İslam Peyğəmbəri. İpək yolu nəşriyatı. Bakı: 2013. I. s. 80.

¹⁰ Buxari, “Nikah”, 58; Əbu Davud, “Nikah”: 29.

¹¹ Nəσαι, “Nikah”, 76; Əbu Davud, “Nikah”, 24, 25.

¹² Buxari, “Nikah”, 50; Müslim, “Nikah”, 13; Tirmizi, “Nikah”, 23

Mehrin hüquqi hökmü

Malikilər xaricindəki İslam hüquqşünaslarının fikrincə, mehr nikahın şərtlərindən sayılır.¹³ Nikah zamanı mehrin bilərəklə ifadə edilməməsi, unudulması və ya tərəflərin mehrdən imtinası bu hökmü dəyişmir.¹⁴ Evləndiyi qadına mehr vermək kişiyyə vacibdir.

Əksər alimlərə görə, mehr nikahın şərti yox, nəticəsidir. Yəni evlilik nəticəsində (əvvəlcədən müəyyən edilsə də, edilməsə də) ortaya çıxan öhdəlikdir. Elə buna görə də mehr olmadan kəsilən nikah məqbuldur. Ancaq qadın mehri-misl almaq haqqına sahibdir.

Maliki məzhəbinə görə isə, mehr nikahın şərtidir. Yəni mehr olmadan kəsilən nikah məqbul sayılır.¹⁵

Tərəflər mehr olmadan evləndiyi və ya mehr sayılmayan mallardan (şərab, donuz, ölü heyvan) mehr təyin elədikləri təqdirdə hənəfi, şafei, hənəbəli və cəfərilərin əksəriyyətinə görə nikah səhihdir. Həmin mallar mehr sayılır, ancaq qadın mehri-misl almaq haqqına sahibdir.¹⁶

Mehr sayılan şeylər

Nikahdan əvvəl və ya sonra mehr təyin etmək sünnədir. Mehr kimi ödənilən şeylərə İslam hüququnda mal deyilir.¹⁷ Mehr olaraq verilən malların ümumi xüsusiyyətləri bunlardır:

- a) Mütəqəvvimlik, yəni mal maddi dəyərə malik və sahibinə aid olmalıdır.
- b) Məlum olmalıdır.
- c) İki yerə bölündüyü təqdirdə dəyəri itməməlidir.

Qıscası, mal sayılan hər şeyi mehr olaraq vermək olar.¹⁸ Yəni İslamda satışı və istifadəsi qadağan olunmayan hər şey (daşınar və daşınmaz əmlak, zinət əşyaları və s.) mehr olaraq verilə bilər. İslamda qadağan olunan içki, donuz əti kimi şeylərdən mehr vermək olmaz. Çünki bunlar mal kateqoriyasına aid deyil. Bunlar mehr təyin edildiyi təqdirdə nikah mehrsiz kəsilmiş hesab olunur. Ancaq qadın mehri-misl almaq haqqını itirmir.¹⁹

Hənəfilərə görə, müəyyən dəyərə malik hər cür mal (qızıl, gümüş, zinət əşyaları, nəğd pul, tərəzidə çəkilən mallar, heyvan, ərazi, parça və s.) mehr sayıla bilər.

¹³ Köse S. e.ə. 477.

¹⁴ Halebi. İbrahim. Multekal-ebhur (Multeka tercümesi mevkufat). (sədələşdirən: Ahmed Davudoğlu), Doyuran matbaası, İstanbul: 1980. I. 492.

¹⁵ Döndürən. Hamdi. Dəlilləriylə ailə elmi. Tərcümə: Eldəniz Salmanov. İpək yolu nəşriyyatı. Bakı: 2011. s. 133.

¹⁶ Köse S. e.ə. 478.

¹⁷ "Nisa" surəsi, 4/24.

¹⁸ Şirin, Şükrü, İslam ailə hüququnda mehr. Nəşr olunmamış magistr işi. Sakarya: 1997. s. 27.

¹⁹ Döndürən H. e.ə. s. 133.

Hənəbəlî və Şafei məzhəblərində ortağ mallar (birgə yaşadıkları ev, istifadə etdikləri əşyalar və s.) mehr sayılır. Maliki məzhəbində isə sayılmır.²⁰

Hənəfi məzhəbində bu məsələnin təfərrüatlı izahı verilmişdir. Belə ki, hənəfilərə görə daşınar və daşınmaz əmlakdan əldə olunan mənfəət mehr sayıla bilər. Çünki bu mənfəətlər nikah əqdində və digər əqdlərdə zəruri mallardan sayılır. Yəni onlarla eyni hökmə malikdir.²¹ Kişi evdə birgə yaşamaq və minikdən istifadə etmək haqqını qadına mehr olaraq təklif edə bilər.

Kişinin evləncəyi qadına Qurani-Kərim oxumasının və ya bir sıra dini hökmləri öyrətməsinin mehr sayılıb-sayılmaması müctəhidlər arasında müzakirə edilmişdir. İlk Hənəfi müctəhidləri buna etiraz etsələr də, sonrakı dövr hənəfi fəqihləri Quran təlimi və digər dini xidmətlərin mehr sayılması yönündə fitva vermişlər. Onlara görə, dərzilik kimi əl əməyi tələb edən və pul müqabilində öyrədilən peşələr mehr sayıla bilər. Cəfərilər də eyni fikirdədir.²² Həzrət Peyğəmbərin yuxarıdakı bir kişini bildiyi Quran surələrini gələcək həyat yoldaşına öyrətməsi müqabilində həmin qadınla evləndirməsi hədisini dəlil gətirmişlər.²³ İlk Hənəfi müctəhidləri bu hədisi izah edərkən bu cür nikahın yalnız Həzrət Peyğəmbərə məxsus bir davranış olduğunu söyləmişlər.²⁴

Müsəlman kişinin evləndiyi qadın Əhli-kitabdan (yəhudi və xristian) olarsa mehr almaq haqqına malikdir. Yəni kişi ona mehr verməlidir. Əgər mehr vermədən ölərsə kişinin mirasından yoldaşına mehr verilməlidir.²⁵

Mehrin miqdarı

İslam hüququnda mehri minimum və maksimum miqdarı haqqında müxtəlif fikirlər irəli sürülmüşdür. Mehr üçün təyin olunmuş minimum hədd varmı və varsa nə qədərdir? Və ya maksimum nə qədər mehr vermək olar?

Mehri minimum həddi ilə əlaqədar müctəhidlər arasında fikir ayrılıqları var. Hənəfilərə görə, mehri ən aşağı həddi on dirhəm gümüş²⁶ (təxminən dörd qram 22 əyar qızıl pul) və ya bunun dəyəri qədərdir.²⁷ Onlar "oğurluq edən şəxsə cəzanın verilməsi üçün oğurlanan malın dəyəri ən azı 1 dinar olmalıdır" hökmünü dəlil gətirirlər. Bu da Peyğəmbərin dövründəki on dirhəm gümüş pula bərabər idi.²⁸

²⁰ Bilmən, Ömer Nasuhi, *Hukuki islamiiyye ve istilahati fihiiyye kamusu*, Bilmen yayınevi. İstanbul: 1968. II, 121-124.

²¹ Bilmən. e.ə., II. s. 115.

²² Köse S. e.ə. 478.

²³ Bax: Buxari, "Nikah", 14, 35, 44; Müslim, "Nikah", 76.

²⁴ Köse S. e.ə. 479.

²⁵ Bilmən, e.ə. II, 115.

²⁶ Rəsulullahın dövründə bu pula iki qurbanlıq qoyun düşürdü. (Bax: Köse S. e.ə. 477.)

²⁷ Karaman. Hayreddin. Anahatlarıyla islam hukuku-2. Ensar neşriyat. İstanbul: Tarixsiz. s. 96.

²⁸ Döndürən H. e. ə. s. 134.

Maliki məzhəbində mehrin minimum həddi yarım qızıl dinar və ya üç gümüş dirhəm qəbul edilmişdir. Bu pulu eyni dəyərdə başqa malla da əvəzləmək mümkündür.²⁹

Cəfəri, Şafei və Hənbəliyə hədislərdə hər hansı məbləğin göstərilmədiyini³⁰ əsas gətirərək mehr üçün minimum həddin olmadığını bildirirlər.³¹ Onlara görə mal sayılan hər şey mehr kimi verilə bilər. Bir şərtlə ki, həmin mal iki yerə bölündükdə mal olmaq xüsusiyyətini itirməsin. Əgər dəyərini itirirsə, həmin malı mehr kimi vermək olmaz.³²

Nəticə etibarilə, mehrin ən aşağı miqdarı haqqında qəti hökm verilməmişdir. Əsas məsələ tərəflərin öz ixtiyarına buraxılmışdır. Ancaq tərəflər mehrin hikmətlərini yerinə yetirmək üçün öz aralarında müəyyən razılığa gəlməlidirlər.

Mehrin maksimum həddi üçün hər hansı məhdudiyət qoyulmamışdır. Bütün məzhəblərə görə, mehrin maksimum həddi yoxdur.³³ Belə ki, həzrət Ömər bir gün xütbədə qadınlara 400 dirhəmdən çox mehr verilməsinin xəta olacağını, Allah Rəsulu və əshabının 400 dirhəm civarında mehr verdiyini danışır. Bu vaxt qüreyşli bir qadın həzrət Ömərə söylədiyinin yanlış olduğunu bildirir və “Əgər bir arvadın yerinə başqa bir arvad almaq istəsəniz, onlardan birinə (birinciyə) çoxlu mal vermiş olsanız da, ondan heç bir şey geri almayın! Məgər bu malı böhtan atmaq və aşkar bir günah iş görməklə gerimi alacaqsınız?!”³⁴ ayəsini xatırladır. Bu yerdə həzrət Ömər ədalətlə hərəkət edib: “Bir qadın doğru dedi, bir kişi yanıldı”³⁵, başqa rəvayətdə isə: “Bütün insanlar Ömərdən biliklidir!” – deyir və minbərə çıxıb sözlərini geri götürür. Xalqa mehrin miqdarını təyin etmək məsələsində sərbəstlik verir.

Həzrət Aişə Rəsullullahın zövcələrinə on iki uqiyyə və nəşş mehr verdiyini bildirəndən sonra nəşşin uqiyyənin yarısı və ümumi məbləğin 500 dirhəm olduğunu bildirir.³⁶

Həzrət Peyğəmbər Aişə ilə nişanlananda ona dörd yüz dirhəm mehr verməyə boyun olmuşdur³⁷.

²⁹ Bilmən, e.ə. II. s. 117.

³⁰ Mehrin aşağı həddinin olmadığını göstərən hədislərdən ikisi belədir:

“Kişi qadına mehr olaraq iki ovuc ərzaq verərsə, qadın kişiyə halaldır.” (Əbu Davud, “Nikah”, 242.)

“Bəni Fəzara qəbiləsindən bir qadın bir cüt nəleyini mehr olaraq qəbul eləmək şərtlə evləndi. Rəsullullah ona: “Bir cüt nəleyini mehr kimi qəbul etməklə evlənməyə razısın?” – deyər soruşanda, o: “Bəli”, – dedi” (Tirmizi, “Nikah”, 21.)

³¹ Köse S. e.ə. 477.

³² Bilmən, e.ə. II. s. 117.

³³ Köse S. e.ə. 477.

³⁴ “Nisa” surəsi, 4/20.

³⁵ İbn Macə, “Nikah”, 17; Nəsai, “Nikah”, 117.

³⁶ Müslim, “Nikah”, 215.

³⁷ Bax: Nəsai, “Nikah”, 66 (3350); Əhməd ibn Hənbəl, “Müsnəd”, VI, 427 (27448). Həzrət Aişənin mehri haqqında fərqli məlumatlar var. Bəziləri onun 50 dirhəm dəyərində bir ev olduğunu (Bax: İbn Macə, “Nikah” 17; Təbərani, “əl-Mücmül-əsvat” I, 146; İbn Sad, “Müsnəd”, I, 301; Müslim, “Nikah” 78 (1426); Hakim, “Müstədrək” IV, 5; İbn Sad, VIII, 59, 161), bəziləri isə bu məbləğin dörd yüz dirhəm

Peyğəmbərin evləndirdiyi bir nəfər mehr təyin olunmadan qadınla yaxınlıq etmişdi. Həmin şəxsin Xeybərdə bir tarlası vardı. Vəfatına yaxın həmin tarlanı həyat yoldaşına mehr olaraq verdiyini bildirdi. Qadın həmin ərazini 100 000 dirhəmə satdı.³⁸

Hədəslərdən də görüldüyü kimi mehrin maksimum həddi yoxdur. İstəyən istədiyi qədər mehr verə bilər.

Mehrin növləri

Mehr iki növdür:

1. Miqdarı tərəflərə görə müəyyənləşdirilən mehr (mehr-müsəmma)
2. Miqdarı adətə görə təyin olunan mehr (mehr misl)

Mehr müsəmma

Miqdarı tərəflərə görə müəyyənləşdirilən mehrdə nikah vaxtı ər-arvad öz aralarında razılığa gəlirlər. Qarşılıqlı razılıqla müəyyən edilən və ödənilən mehrə mehr-müsəmma deyilir. Bu mehr də öz növbəsində nəğd (muaccəl) və sonradan ödənilən (müaccəl) olaraq iki yerə bölünür.³⁹

Muaccəl (nəğd) mehr

Bu miqdarı müəyyənləşdirilən mehrdir. Nikah vaxtı və ya sonra verilə bilər. Nikah zamanı verilən mehr muaccəl (nəğd) mehr adlanır. Miqdar müəyyənləşdirilib ödəniş şəkli bildirilməsə, hamısını və ya bir hissəsini nəğd, qalanını sonra ödəmək mümkündür⁴⁰.

Müaccəl (sonradan ödənilən) mehr

Evləndikdən bir müddət sonra ödənilən mehrə müaccəl mehr deyilir.⁴¹ Sonradan ödənilən mehrdə əgər tərəflər mehrin hamısının sonradan müəyyən tarixdə ödəniləcəyi haqda razılığa gəliblərsə nikah və həmin şərt keçərlidir. Bu mehrin təyininə deyilən vaxt çox uzaq olmamalıdır. Məsələn, 150 il sonra mehr ödəyəcəm şəklində şərt məqbul deyil.⁴² Müaccəl mehrdə “beş və ya on il sonra”, “kişi vəfat elədiyi təqdirdə” mehrini ödəmək barədə razılığa gəlmək mümkündür. Belə hallarda qadın müəyyən edilmiş vaxtdan əvvəl mehr istəyə bilməz. Miqdarı müəyyən edilən ancaq vaxtı təyin olunmayan mehr (əgər bu haqda adət də yoxdursa) boşanma və ya

(Bax: İbn Hişam, “Sirə” VI, 57) olduğunu bildirir. Hər halda bu gələn məlumatların fərqli olması nəğd verilən pulla tikilən ev arasındakı seçimdən qaynaqlanır.

³⁸ Əbu Davud, “Nikah”, 244.

³⁹ Bilmən. e.ə. II. s. 118.

⁴⁰ Erdoğan. Mehmet. Fıkıh ve hukuk terimleri sözlüğü. Ensar neşriyat. İstanbul: 2010. s. 386.

⁴¹ Köse S. e.ə. s. 479.

⁴² Şirin Ş. e.ə. s. 41.

tərəflərdən birinin vəfatı ilə nəğdə çevrilir. Boşanmanın qəti (bain) və rici (dönüşü mümkün) olması nəticəni dəyişmir.⁴³

Mehri-misl (miqdarı adətə görə təyin olunan mehr)

Yuxarıda izah edildiyi kimi, mehr nikah əsnasında qərarlaşdırılmalıdır. Tərəflər arasında mehr haqqında hər hansı razılıq olmadıqda, mehrin ödənilməyəcəyi qərarlaşdırıldıqda və ya hər hansı səbəbdən təyin olunan mehr etibarsız sayıldıqda qadının haqqı olan mehr adətlə təyin olunur. Qadınla eyni mövqedə olan qadınların aldığı mehr əsas götürülərək təyin olunan bu mehrə mehri-misl deyilir.⁴⁴

Mehri-misl bu hədisə əsaslanır: Abdullah ibn Məsud mehr təyin olunmadan evlənən lakin əri ölən qadın haqqında soruşulan suala, “Peyğəmbərdən bu mövzuda heç nə eşitməmişəm. Ancaq öz rəyimi bildirəcəm. Əgər doğru olsa Allahdan, yanlış olsa məndən bilin. Həmin qadına öz qadın qohumlarına verilən qədər mehr verilməlidir”, - deyir. Orada olanlardan Makal ibn Sinan qalxaraq: “Rəsulullahın Vakiş əl Əşcaiyyə haqqında eyni hökmü verdiyinə şahidəm”, - dedi.⁴⁵

Mehr-mislin təyinində hansı qadınların əsas götürüləcəyi haqqında fərqli fikirlər var. Hənəfi məzhəbinə görə, qadının ata tərəfi əsas götürülür. Burada gözəllik, yaş, mal və bakirəlik kimi məsələlərdə digər qadınlarla oxşarlığa baxılır. Çünki bu xüsusiyyətlərin dəyişməsi ilə mehrin miqdarı da dəyişir. Müqayisə edilən qadınlar eyni bölgə və eyni dövrdə yaşamalılardır.⁴⁶

Malikilərə görə, özü ilə (yaradılış və imkan olaraq) eyni olan qadınlar əsas götürülə bilər. Qohum olmaq şərti yoxdur. Şafei məzhəbində, əmsal mehr təyin olunarkən asabədən (ata tərəfdən) olan qadınlar, hənəbilərə görə isə, həm ana, həm də ata tərəfdən olan qadınların mehri əsas götürülə bilər. Cəfərilərə görə isə, dində mehri-misl üçün hər hansı məhdudiyət qoyulmayıb. Evlənən qadının maddi vəziyyətini bilən bir nəfər mehri-misl təyin edə bilər.

Nikah vaxtı mehr danışılmadığı təqdirdə mehri-misl istəmək qadının haqqıdır. Həmçinin təyin olunan mehr haqqında tərəflər məlumatsız olduqda və ya mehr qeyri-məchul maldan təyin olunduqda qadına mehri-misl verilməlidir. Ev, məşin, heyvan, paltar və bənzəri şeylərin mehr olaraq istənilməsi məlumatsızlıqdan qaynaqlanır. Bu təqdirdə mehri-misl ödənilməlidir. Çünki bunlar ümumi isimlərdir. Bu cür istəklər qeyri-məchuldur. Ümumi olaraq ev dedikdə onun necəliyi şəxsə görə dəyişir. Bu da problemə səbəb ola bilər.

İslamda alış və satışı qadağan olunan şeylərdən mehr təyin olduqda mehri-misl ödənməlidir.

Tərəflər arasında mehrin razılaşdırılması haqqında mübahisə əmələ gəldiyi təqdirdə mehri-misl ödənməlidir.⁴⁷

⁴³ Mehmet Zihni, Nimeti-İslam, İstanbul, 1976. s. 641.

⁴⁴ Cin. Halil. Ankara Universitesi Hukuk fakultesi dergisi. Ankara: 1972. 29-cu say. s. 211.

⁴⁵ Tirmizi, “Nikah”, 43.

⁴⁶ Feteva-i Hindiyə (Feteva-i Alemgiriyə), tərcümə: Mustafa Efe, Akçağ yayınları. II. 374-375.

⁴⁷ Köse S. e.ə. 480-481.

Mehri təyin etmək səlahiyyəti kişiə verilər və kişi artıqmalası ilə mehr təyin edərsə, mehri-mislə ehtiyac qalır. Çünki verilən hökm qadının lehinədir. Az olduğu təqdirdə bu mehr qadının razılığı ilə qəbul oluna bilər. Əgər bu səlahiyyət üçüncü şəxsə verilibsə təyin elədiyi miqdar mehri-misl qədərdisə məqbuldur. Mehri-misdən çoxdursa kişinin, azdırsa qadının razılığı ilə qəbul olunmalıdır. Heç biri olmadıqda mehr-misl ödənməlidir.⁴⁸

Qadının mehr istəmək səlahiyyəti

Arada hər hansı razılıq olubsa qadın muaccəl (nəğd) mehri ala bilər. Ancaq sonradan veriləcək mehri-müəccəli aşağıdakı şərtlərdən sonra tələb edə bilər:

Cinsi yaxınlıq

Nikahdan sonra kişi və qadın bir-birinə halaldır. Qadın əri ilə ilk cinsi yaxınlıqdan sonra, (boşanma olduğu təqdirdə) mehrin hamısını tələb etmək hüququ əldə edir. Əgər mehr nəğd olaraq razılaşıdırılıbsa kişi bunu ödəməlidir. Ödəmədiyi təqdirdə qadın münasibətdən imtina edə bilər. Müddət təyin edilən mehri isə ancaq vaxtı çatanda istəyə bilər.⁴⁹ Mehr təyin olunmayıbsa boşanma olduğu təqdirdə qadın mehri-misl almamalıdır.⁵⁰

Tərəflərdən birinin vəfatı

Tərəflərdən biri öz əəli ilə vəfat elədiyi təqdirdə qadın mehr almaq hüququna malikdir. Cinsi yaxınlıq və səhih xəlvət olsa da, olmasa da hökm eynidir. Çünki ölümlə nikah əqdi sona çatır. Nikah sayəsində mehr kişinin üzərinə borc kimi vacib olur. Ölüm insanı borcdan xilas etmir. Həmin borc kişinin mirasından ödənməlidir. Nikah isə ömürlük sözləşmədir. Ölümlə bu sözləşmə sona çatır. Ancaq sözləşmənin şərtləri yerinə yetirilməlidir.⁵¹

Tərəflərdən biri öldürüldükdə, kişi intihar etdikdə və ya qadını öldürdükdə də hökm eynidir. Ancaq qadın intihar etdikdə və ya ərini öldürdükdə nəzərdə tutulan mehrin ödənilməsi ilə bağlı fərqli fikirlər var. Qadın intihar etdikdə dörd məzhəbə görə mehr haqqı olduğu kimi qalır. Yəni mehr almaq hüququnu itirmir. Qadın ərini öldürdükdə Hənəfi məzhəbinə görə mehr almaq haqqına sahibdir. Digər məzhəblərə görə isə, mehr istəyə bilməz.⁵² Tərəflərdən hər ikisi vəfat etdiyi təqdirdə isə, müəyyən olunan miqdar varislərə ödənilir, müəyyən olunmayıbsa ödənilmir.⁵³

⁴⁸ Şirin Ş. e.ə. s. 50.

⁴⁹ Döndürən, e.ə. s. 137.

⁵⁰ Köse S. e.ə. s. 482.

⁵¹ Şirin Ş. e.ə. s. 54.

⁵² Bilmən. e.ə. II, s. 128.

⁵³ Şirin Ş. e.ə. s. 54.

Kişi cinsi yaxınlıqdan əvvəl ölərsə, malikilərə görə qadına mehr verilmir. Hənbəli və Hənəfilərə görə isə, qadın mehri-misl almalıdır ki, qəbul olunan da elə bu fikirdir. Çünki mehr təyin edilmədiyi təqdirdə belə qadının mehri-misl almaq haqqı var.⁵⁴

Səhih xəlvət

Səhih xəlvət nikahdan sonra ər-arvadın təkbaşına bir yerdə qalmasına deyilir. Onların təkbaşına qalmasına mane olan hallar da olmamalıdır. Yəni onların yanında üçüncü şəxs, cinsi əlaqəyə mane olan hər hansı hal olmamalıdır. Xəstəlik, aybaşı, fərz oruc, həcc üçün ehramda olmaq da ər-arvad arasında cinsi münasibətə mane olan hallardan sayılır.⁵⁵

Əgər ər-arvad yuxarıda sayılan maneələrlə birgə təkbaşına qalsalar bu fasid xəlvət sayılır. Məsələn, toydan əvvəl avtomobil qəzasında yaralanan ərinə xidmət etmək üçün qadının xəstəxanada əri ilə təkbaşına qalması fasid xəlvətdir. Bu təqdirdə qadın mehr almaq hüququ əldə etmir. Səhih xəlvətdə qadının cinsi əlaqədə olması şərti yoxdur.⁵⁶ Səhih xəlvətdən sonra ər-arvad boşandığı təqdirdə, qadın mehrin hamısını almaq hüququna malikdir. Mehr danışılmayıbsa mehri-misl almalıdır. Səhih xəlvətdən sonra boşanan qadın iddət gözləməlidir. Bu müddətdə dolanısq haqqından faydalana bilər. Malikilərə görə, evlənən qadın ər evində onunla cinsi əlaqədə olmadan bir il qalarsa mehr almaq hüququ əldə edir. Şafeilərə görə, bununla qadına mehr düşür. Hənbəli və hənəfilərə görə isə, əgər səhih xəlvət olubsa qadın mehr ala bilər.⁵⁷ Xülasə məzhəblərə görə, kişi aşağıdakı hallarda mehrin hamısını verməlidir:

Hənəfi məzhəbi: cinsi əlaqə, səhih xəlvət, tərəflərdən birinin ölümü.

Maliki məzhəbi: cinsi əlaqə, tərəflərdən birinin ölümü, qadının nikahdan sonra ər evində bir il əlaqədə olmadan qalması

Şafei məzhəbi: cinsi əlaqə, tərəflərdən birinin vəfatı

Hənbəli məzhəbi: cinsi əlaqə, tərəflərdən birinin vəfatı, ölümcül xəstəlik anından boşama, şəhvətlə baxmaq və ya öpmək.⁵⁸

Mehrin yarısının ödənməli olduğu hallar

Bəzi vəziyyətlərdə qadın mehrin hamısını yox, yarısını tələb edə bilər. Nikahdan sonra cinsi əlaqə və səhih xəlvət olmadan kişi qadını boşadığı təqdirdə razılışadılan mehrin yarısını qadına verməlidir. Beş məzhəb bu xüsusda həmrəydir.⁵⁹ Əgər mehrin hamısı nəğd ödənilibsə qadın aldığı mülkün yarısını ərinə qaytarmaq məcburiyyətindədir.⁶⁰ Əgər mehr sayılan malda hər hansı çoxalma olubsa bunlar qadına aiddir.

⁵⁴ Cin H. e.ə. s. 229.

⁵⁵ Köse S. e.ə. s. 481.

⁵⁶ Döndürən. e.ə. s. 138.

⁵⁷ Cin H. e.ə. s. 228.

⁵⁸ Şirin Ş. e.ə. s. 59.

⁵⁹ Köse S. e.ə. s. 482.

⁶⁰ Bax: "Bəqərə" surəsi, 2/237.

Mehrin verilmədiyi hallar

Fasid nikahdan sonra kişi qadını cinsi əlaqədən əvvəl boşayarsa qadına mehr verilmir. Məhkəmənin boşaması və ya qarşılıqlı razılığın olması hökmü dəyişmir.

Nikahdan sonra cinsi əlaqə və səhih xəlvət olmadan qadının etirazı ilə ayrılıq baş verərsə qadın mehr haqqını itirir. Qadın müsəlmanlıqdan çıxarsa, nikah qadın tərəfindən pozulmuş sayılır. Bu təqdirdə qadın mehrdən məhrum olur.⁶¹

Dövlət hüququnda nikah və ailə

Ailə quran şəxslər nikah şəhadətnaməsi almaq üçün dövlətə müraciət edirlər. Bu da nikahın məsuliyyətli iş olduğunu göstərir. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında hər kəsin qanunla nəzərdə tutulmuş yaşa çatdıqda ailə qurmaq hüququnun olduğu bildirilir. Həmçinin nikah könüllü razılıq əsasında bağlanılır. Heç kəs zorla evləndirilə (ərə verilə) bilməz. Nikah və ailə dövlətin himayəsindədir.⁶²

Ailə məəcəlləsindəki bəzi maddələrin mehlə oxşar cəhətləri var. Belə ki, Ailə məəcəlləsinin 34-cü maddəsində, “nikaha daxil olanadək onlara məxsus olan əmlak, habelə nikah dövründə hədiyyə şəklində və ya vərəsəlik qaydasında, digər əvəzsiz əqdlər üzrə əldə etdikləri əmlak ər-arvadın hər birinin ayrıca mülkiyyəti (ər-arvadın hər birinin əmlakı)”, - olduğu bildirilir. Həmçinin, “zinət əşyaları istisna olmaqla, fərdi istifadə şeyləri (geyim, ayaqqabı və s.) nikah zamanı ər-arvadın ümumi vəsaiti hesabına əldə edilsə də, ər-arvaddan kimin istifadəsində olubsa, ona məxsus” olduğu nəzərə çatdırılır.⁶³

Bundan əlavə, evlənərkən oğlan tərəfin qız tərəfə verdiyi qızıl və dəyərli əşyalar bağışlama sayılır. Boşanma olduğu təqdirdə məhkəmənin qərarı ilə qadına verilir. Mülki məəcəllənin 666-cı maddəsində bildirilir: “Bağışlama müqaviləsi sağ ikən bağlanan elə müqavilədir ki, onun əsasında hədiyyə verən öz əmlakının bir hissəsini bağışlamaqla hədiyyə alanı zənginləşdirir, həm də bu cür bağışlama hədiyyə alan tərəfindən heç bir cavab xidməti ilə şərtləndirilmir. Bağışlama müqaviləsi hədiyyə alanın hədiyyəni qəbul etməsi ilə bağlanmış sayılır. Əgər bağışlama öhdəliklə şərtləndirilməyibsə, hədiyyənin qəbul edildiyi ehtimal olunur.”⁶⁴

Yenə həmin məəcəllənin 225-ci maddəsində isə bildirilir ki, “Nikaha girənədək ər-arvaddan hər birinə mənsub olmuş əmlak, habelə onlardan birinin nikah dövründə hədiyyə kimi və ya vərəsəlik qaydasında aldığı əmlak onun mülkiyyətidir”.

Ailə məəcəlləsinə görə, ər-arvad öz aralarında nikah müqaviləsi bağlaya bilərlər. Buna evlənmə sazişi də demək olar. Nikah müqaviləsində tərəflərin bir-birinin gəlirlərində iştirak üsulları, ailə xərclərində iştirak qaydası ilə bağlı öhdəlikləri, ər-arvadın əmlakının hüquqi rejimi müyyənləşdirilir. Nikah müqaviləsi həm də ər-arvadın mövcud olan və gələcəkdə əldə edəcəkləri əmlaka dair bağlana bilər. Ailə məəcəlləsinin 38-ci maddəsinə görə, nikah müqaviləsi nikaha daxil olan şəxslər

⁶¹ Cin H. e.ə. s. 232.

⁶² <http://www.president.az/azerbaijan/constitution>

⁶³ <http://www.e-qanun.az/code/10>

⁶⁴ <http://www.e-qanun.az/code/8>

arasında bağlanan, nikah dövründə və (və ya) nikah pozulduqda ər-arvadın əmlak hüquqlarını və vəzifələrini müəyyən edən sazişdir. Nikah müqaviləsi ər-arvadın mövcud olan və gələcəkdə əldə edəcəkləri əmlaka dair bağlana bilər. Həmin məcəllənin 39-cu maddəsində isə müqavilənin nikahın bağlanması dövlət qeydiyyatına qədər, eləcə də nikah dövründə istənilən vaxt bağlana biləcəyi bildirilir. Müqavilə yazılı formada bağlanır və notarial qaydada təsdiq olunur. Ɖr-arvadın razılığı ilə istənilən vaxt dəyişdirilə və pozula bilər.⁶⁵ Bu müqavilə boşanma olduğu təqdirdə tərəflərin hüquqlarını qorumaq məqsədi daşıyır. Boşanma olduğu təqdirdə əgər nikah müqaviləsi yoxdursa, evlilik dövründə qazanılan əmlak ortadan bölünür. Ancaq müqavilə ilə bu və bənzəri xüsusi tənzimləmək mümkündür.

Mehrin hikməti

Mehrin bir çox hikmətləri var. Mehr İslamın qadına verdiyi dəyərin ifadəsidir. Sadəcə qadının haqqı olan mehr onun yaşayışını asanlaşdırmaq məqsədi daşıyır. Qadın özünə mehr olaraq verilən malı istədiyi kimi xərcləyə bilər.

İqtisadi cəhətdən qadına kömək sayılan mehr, evliliyin və qadının müəyyən düşüncələrə alət edilməsinin qarşısını da alır. Kişi mehr ödəməklə qadınla malı üçün evlənmədiyini sübut edir. Boşanan qadın özünə verilən mehrlə maddi ehtiyaclarını təmin edə bilər.

Mehrin miqdarını təyin etmək səlahiyyəti qadına verilmişdir. Ancaq cəmiyyət tərəfindən qəbul edilən bəzi özəlliklər bu miqdarın təyində əhəmiyyətlidir. Yəni mehrinin çox olmasını istəyən qadın daha çox əxlaqi məziyyətlərə sahib olmaq istəyəcəkdir ki, bu da cəmiyyətin inkişafı deməkdir.

Mehrin hikmətlərindən biri də, boşanmaları azaltmaqdır. Kişi qadını boşadığı təqdirdə mehrin hamısını ödəməlidir. Üstəlik yenidən evlənəcəyi qadına mehr verməlidir. Bu da kişinin istədiyi vaxt qadını boşamasının qarşısını alır. Nəticədə ailə və uşaqların haqqı qorunmuş olur.

Mehr – evlilik sığortası

Ailə qurmaq insanın fitri ehtiyacıdır. Ailəni qorumaq üçün müəyyən tövsiyələr edilmiş, evliliyinin ömür boyu davam etməsi istənilmişdir. Tərəflərin haqq və öhdəlikləri Quran və Sünətdə bildirilmişdir. Nəslərdə evlənen qadına mehr verməyin vacibliyinə toxunulmuşdur. Cəmiyyəti qorumaq üçün ailəni qorumaq lazımdır. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında da “cəmiyyətin əsas özəyi kimi ailə dövlətin xüsusi himayəsindədir.”⁶⁶

Nikahın müəyyən şərtləri var. Bu şərtlər pozulmasın deyə müəyyən tədbirlər görülməlidir. Tərəflərin haqlarının bərabər şəkildə qorunması hüquqla tənzimlənir.

⁶⁵ <http://www.e-qanun.az/code/10>

⁶⁶ <http://www.president.az/azerbaijan/constitution>

Mehr də ailə birliyini və davamlılığını qoruyan əqddir. Yəni mehr ilk dövrlərdə ailəni qoruyan ictimai təminat sayılırdı. Bu gün Çində və bir çox ölkələrdə tətbiq olunan evlilik sığortası ilə İslam hüququndakı mehr arasında oxşarlıqlar mövcuddur. 2011-ci ildə Çində iki milyon 900 min insan boşanmışdır. Bunu gören sığorta şirkətləri “evlilik sığortası”nın tətbiqinə başlamışdır.⁶⁷

İslam hüququndakı mehr də kişini boşanma hüququndan sui-istifadə etməkdən çəkindirir. Qadın boşanmaq istədikdə aldığı mehri geri qaytarır və ya mehr haqqından məhrum qalır. Burada əsas məqsəd ailəni qorumaqdır. Ailəni qorumaq üçün görülən bütün tədbirlər təqdirəlayiqdir.

Nəticə

Mehr müxtəlif xalqlarda fərqli başa düşülmüşdür. Mehri bəzən alış-verişlə müqayisə etmişlər. Tərəflərin qarşılıqlı mənfəətini axtarmışlar. Halbuki mehr cinsi faydalanma və ya nişanda verilən hədiyyələrlə qarışdırılmamalıdır. Bu cür səhv müqayisələr yanlış nəticələr doğurmuşdur. Bu da mehrin mahiyyətini düzgün anlamamaqdan qaynaqlanır.

İslamdakı mehri qadının özünü “satması” kimi izah edənlər var. Halbuki İslamda evlilik satış, mehr də satışın qarşılığı deyildir. İslamda ailə cəmiyyətin əsasıdır. Bu səbəbdən cəmiyyətin nüvəsi sayılan ailə sağlam təməllər üzərində qurulmalıdır. Qadın nikahda tərəfdaş və söz sahibidir. İnsan öz-özünü sata bilməz. Qadın kişinin mülkü sayılmır. Mülkü olmadığı üçün ondan istifadədən də söhbət gedə bilməz. Əgər mehr kişinin qadından faydalanmasının əvəzi olsaydı, onda qadının da kişidən faydalanmasının əvəzi olmalı idi. Çünki qadın da kişi kimi evlilikdən və kişidən faydalanır. Əgər mehr satışın əvəzi sayılsaydı cinsi əlaqədən əvvəl boşanma olanda mehrin yarısının ödənilməsi məcburi olmazdı. Bu da onu göstərir ki, kişi qadından faydalanmasa belə mehrin yarısını ödəməlidir. Deməli, nikah alış-veriş əqdi deyil, ictimai prinsiplərə əsaslanan razılıq müqaviləsidir.

İslamda boşanma haqqı kişiye verilmişdir. Kişi qadını ancaq mehrini ödəyərək boşaya bilər. Qadınların da müəyyən boşanma haqları var. Ancaq boşanma tələb edərsə mehr haqqından məhrum olur.

Boşama səlahiyyəti kişiye, mehr haqqı da qadına verilmişdir. Bir mənada tərəzinin iki gözü kimi bir tərəfə boşama, digərində də mehr haqqı verilərək tarazlıq qorunmuşdur. Kişi qadını boşamaq haqqından sui-istifadə edə bilər. Mehr məhz bu cür sui-istifadənin qarşısını almaq, zəif tərəfin haqqını qorumaq mahiyyətindədir. Mehr qadının xeyrinə ayrı-seçkilik kimi görünsə də, nəticədə ailəni qoruyur. Bundan əlavə mehr, boşanma və ərin ölümü kimi hallarda qadının maddi təminatına dəstək olur.

Boşanma Allahın sevmədiyi əməldir. Bu gün boşanmaların sayı artmaqda davam edir. Bu da cəmiyyət üçün təhlükə sayılır. Boşanmalarda ən çox zərər qadın və

⁶⁷ <http://www.sabah.com.tr/yazarlar/donat/2012/12/11/evlilik-sigortasi>

uşaqlara dəyir. Dövlət qanunlarında da ailəni qorumağın zəruriliyi bildirilmişdir. Mehr də ailəni qoruyan hüquqi əqddir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏBƏDİYYAT

1. Aydın, Mehmet Akif, DİA, “Mehr” maddəsi, XXVIII. Türkiyə Diyanət Vəqfi yayınları. Ankara 2003.
2. Bilmən, Ömer Nasuhi, Hukuki islâmiyyə və istilahatı fikhıyyə kamusu, Bilmən yayınevi, İstanbul. 1968.
3. Buxari. Muamməd ibn İsmayıl. Səhihul-buxari. Fəthul-bari ilə birlikdə. Qahirə. 1407.
4. Cin, Halil, Ankara Universiteti Hukuk fakultesi dergisi, Ankara 1972. 29-cu say.
5. Döndürən. Hamdi. Dəlilləriylə ailə elmihalı. Tərcümə: Eldəniz Salmanov. İpəkyolu nəşriyyatı. Bakı. 2011.
6. Erdoğan. Mehmet. Fıkh ve hukuk terimleri sözlüğü. Ensar neşriyat. İstanbul 2010.
7. Əbu Davud. Süleyman ibn əl-Əşcas əs-Sicistani əl-Əzdi. Sünən. Qahirə. 1988.
8. Fetevai-Hindiyyə (Fetevai-alemgiriyə), tərcümə: Mustafa Efe, Akçağ Yayınları.
9. Halebi, İbrahim. Multekal-ebhur (Multeka tərcümesi mevkufat). (sadələşdirən: Ahmed Davudoğlu), Doyuran matbaası, İstanbul. 1980.
10. Hamidullah Muamməd. İslam Peyğəmbəri, İpəkyolu nəşriyyatı, Bakı. 2013.
11. Heyət, Dini terminlər lüğəti, İpəkyolu nəşriyyatı. Bakı, 2010.
12. <http://www.e-qanun.az/code/10>
13. <http://www.president.az/azerbaijan/constitution>
14. <http://www.sabah.com.tr/yazarlar/donat/2012/12/11/evlilik-sigortasi>
15. İbn Macə. Əbu Abdullah Muamməd ibn Yezid əl Qəzvini. Sünən. Beyrut. Tarix yoxdur. Təhqiq: Muamməd Fuad Əbdülbaqi.
16. Karaman. Hayreddin. Anahatlarıylə islam hukuku-2. Ensar neşriyat. İstanbul. Tarixsiz.
17. Köse, Saffet. İslam hukuku el kitabı, Grafiker yayınları, Ankara 2012,
18. Qurani-Kərimin Azərbaycan dilinə tərcüməsi. Z. Bünyadov. V. Məmmədəliyev.
19. Şirin, Şükrü. İslam ailə hüququnda mehr. Nəşr olunmamış magistr işi. Sakarya. 1997. s. 41.
20. Tirmizi. Əbu İsa Muamməd ibn İsa ibn Səvra. Cəmius-səhih. Beyrut. Tarix yoxdur. Təhqiq: Muamməd Fuad Əbdülbaqi
21. Zihni. Mehmet. Nimeti-İslam, İstanbul, 1976.

XÜLASƏ

İSLAM HÜQUQUNDA MEHR

İslam dini ailəyə və qadına dəyər vermişdir. Ailəni qorumaq üçün müəyyən tövsiyələr edilmiş, evliliyinin ömür boyu davam etməsi istənilmişdir. Tərəflərin haqq və öhdəlikləri Quran və Sünnədə bildirilmişdir. Nəslərdə evlənən qadına mehr verməyin vacibliyinə toxunulmuşdur. Bu məqalə İslam hüququnda mehr haqqındadır. Məqalədə mehrin tərif, miqdarı, növləri, şərtləri, hikmətləri və müasir dövlət hüququ ilə əlaqəsi araşdırılmışdır.

SUMMARY

MAHR IN ISLAMIC LAW

Islam, as a religion, holds a family and a woman in high regard. Certain advices are given on protection of the family, and continuity of marriage over a lifetime. The rights and responsibilities of couples are defined in the Quran and Sunnah. This article is about 'mahr' in Islamic Law. Islamic sources emphasize the importance of mahr given to the women on marriage. The definition of mahr, its amount, types, conditions, profundity, and links with the modern state law are explored in the article.

РЕЗЮМЕ

МАХР В ИСЛАМСКОМ ПРАВЕ

Исламская религия высоко ценит семью и женщину. Определенные рекомендации были даны для обеспечения защиты семьи и для продолжения супружества за всю жизнь. Права и обязанности сторон сообщаются в Коране и суннах. Настоящая статья про махр в исламском праве. В исламских источниках затрагивается важность предоставления махра женщинам, которые выходят замуж. В статье обсуждаются определение, сумма, виды, условия, смыслы махра и его связь с современным государственным правом.

Çара tövsiyə etdi: Professor Ə. Qurbanov